

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

В. ВАСИЛЬЄВА

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Юридичного інституту
(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника),
заслужений юрист України

Одним із напрямів розвитку приватного права України є подальше вдосконалення регулювання великого сегменту суспільних відносин, який нині однозначно окреслив своє місце в системі приватного права — це корпоративне право. Проте цей процес аж ніяк не завершений. Нині ми можемо лише констатувати первинне становлення цього інституту в правовій системі. Доктринальне осмислення категорій корпоративного права продовжує посідати чи не центральне місце серед наукових дискусій та бажань учасників долучитися до законотворення у цій сфері. При цьому рушійною силою для визначення наукових концепцій є практика.

Значно полегшує наукове осмислення основних категорій погодження того, що вирішення проблем корпоративного права передусім слід шукати саме в доктрині цивільного права.

Нині певною мірою затихли суперечки щодо поняття корпоративного права та корпоративних відносин як основоположних категорій цього інституту. В загальному вигляді корпоративне право регулює підприємницьку діяльність у формі корпорацій. Нині якщо і залишилися прихильники концепції корпоративного права як права, що регулює діяльність, створення та припинення юридичних осіб (корпорацій), то їх — меншість, оскільки очевидно, що така діяльність регулюється різними галузями законодавства.

Розвиток наукових досліджень у галузі корпоративного права стає розгалуженішим і на сьогодні слід окреслити такі напрями досліджень у сфері корпоративного права.

1. Проблема законодавчого забезпечення регулювання корпоративних відносин

Нині проблема правового регулювання корпоративних відносин не є проблемою відсутності законодавчого регулювання, а навпаки — перебуває у площині протилежній, а саме достатньо великого нагромадження нормативного масиву, який не стільки вирішує питання по суті із чіткими формулюваннями чинних норм та правил, а створює колізії, «різночтиво» та підштовхує до

думки про нове законотворення або вдосконалення чинного законодавства. Латання прогалин та усунення дублювань не роблять чинне законодавство гармонійнішим.

Тому зараз на перший план виходить ситуація не стільки уніфікації законодавства України згідно з європейським, скільки питання гармонізації внутрішнього законодавства. Це слід зробити способом усунення дублювання та регульованості тих чи інших суспільних відносин. Співвідношення приватного права та корпоративного як загального та спеціального дозволяє застосувати загальні положення цивільного права за відсутності спеціальних норм. Слід констатувати, що сьогодні у нашій правовій системі є багато спеціальних норм, які конкурують між собою, і визначити пріоритетність тієї чи іншої на підставі доктринального тлумачення досить проблемно. Таким чином, у сфері корпоративного права слід ревізувати насамперед спеціальні нормативні акти, які прийняті у формі закону.

До того, корпоративні утворення за своєю природою є договірними. Такий посыл передбачає віднесення низки питань створення та діяльності юридичних осіб на розсуд сторін через укладення договорів та прийняття колективних рішень. Тому зайва опіка таких утворень зі сторони держави через прийняття нормативних актів, яких стає дедалі більше, видається не тільки не виправданою, а й шкідливою.

Динамічний розвиток суспільних відносин, який є сегментом застосування норм цивільного права, не може чекати на прийняття того чи іншого закону, питання варто вирішити уже сьогодні. У сфері приватного права такі суспільні відносини можна регулювати через застосування такого загальноновизнаного інструментарію, як: 1) верховенство права, 2) пряма дія норм Конституції, 3) принципи (засади) цивільного права, 4) укладення договорів. Але за відсутності безпосередньої, здебільшого спеціальної норми ми чуємо в ролі обґрунтування безпорадності державних інституцій у вирішенні тих чи інших питань констатацію факту відсутності законодавства.

Нині проблема приватноправового регулювання вийшла за межі «конфлікту цивільного та господарського кодексів». Вона набула ширших та значно глибинніших масштабів. Йдеться про «економізацію» законотворення, яка здебільшого регулятивно не виправдана. Розгляд корпоративного права із суто прикладних позицій є характерним для американського корпоративного права, сучасну теоретичну базу якого становить вчення про «економічний аналіз права». Будь-які проблеми правового регулювання вирішуються із залученням теоретико-економічних аргументів. Такий за своєю суттю арсенал аргументів є «чужим» для нашої доктрини і користі для правової системи, в основі якої лежать пандектні принципи, не принесе.

2. Юридичні особи корпоративного типу

У становленні та розвитку корпоративних відносин особливими за своїм правовим статусом є юридичні особи, але не всіх організаційно-правових форм, а лише корпорації.

Для окреслення юридичних осіб корпоративного типу слід проаналізувати вітчизняне законодавство із його різноманітністю організаційно-правових форм юридичних осіб. Проблема окреслення юридичних осіб корпоративного типу лежить у площині кваліфікаційних критеріїв. Окрім того, класифікація

ускладнена існуванням двох однопорядкових кодифікованих актів, які ще більше заплутали і без цього складну систематизаційну ситуацію. Проте визначення юридичних осіб корпоративного типу дасть можливість кваліфікувати правовідносини як такі, що є корпоративними, та окреслити предмет регулювання корпоративного права, не вдаючись при цьому у крайнощі: підняти корпоративним правом право юридичних осіб або ж зводити його тільки до двох-трьох видів господарських товариств.

По-перше, учасником корпоративних відносин виступають юридичні особи та засновники (учасники) господарських організацій, якими є як фізичні, так і юридичні особи. По-друге, учасником корпоративних відносин є не будь-які організації, а лише ті, які утворюються у договірному порядку шляхом реалізації суб'єктами цивільного права своїх засновницьких прав. Наслідком створення такої організації є виникнення у засновників корпоративних прав. Таким чином, для окреслення кола корпоративних відносин слід детальніше проаналізувати юридичну особу, щодо якої в учасника виникають корпоративні права. І, напевне, буде логічним таку юридичну особу вважати юридичною особою корпоративного типу або корпорацією.

Для класифікації корпорацій можуть бути використані різні критерії, що відображають їхнє правове становище. Насамперед, для окреслення юридичних осіб корпоративного типу важливо класифікувати їх за характером прав учасників на майно організації. Слід розмежовувати: організації, щодо майна яких засновники володіють речовим правом; організації, щодо яких засновники володіють зобов'язальними правами (корпоративними); організації, щодо яких засновники не мають майнових прав, а набувають статусу члена організації.

Існування такої групи юридичних осіб — не власників, на майно яких засновники зберігають право власності або інше речове право (унітарні, казенні, державні, комунальні, дочірні підприємства) — пов'язане із наявністю перехідного етапу розвитку економіки.

Більшість вітчизняних науковців до юридичних осіб корпоративного типу відносять організації, які мають такі ознаки:

- союз осіб;
- наявність статутного капіталу;
- спільна мета.

Якщо названі ознаки вважати необхідними і загалом достатніми для віднесення певного утворення до корпорації, то за чинним законодавством такими слід вважати всі види товариств, кооперативи, фермерські господарства, громадські організації тощо. Безперечно, відразу виявляється те, що в одному переліку опинилися юридичні особи прибуткові та неприбуткові, а поза переліком залишилася така організаційно-правова форма, як приватне підприємство. Така ситуація змушує нас або вводити додаткові критерії для розмежування відносин за суб'єктною ознакою, або дещо змінити підхід чи взагалі відмовитися від нього. Ускладнює ситуацію той факт, що Господарський кодекс України до корпоративних підприємств відносить підприємства, які утворюються, як правило, двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), діють на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, зокрема через органи, що ними створю-

ються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, що створюються у формі господарських товариств, а також інші підприємства, зокрема засновані на приватній власності двох чи більше осіб (п. 5 ст. 63).

Корпорація є узагальнюючою організаційно-правовою формою корпоративних відносин у межах однієї організації. Тому не слід її ототожнювати тільки із наявністю статутного капіталу та сукупності учасників. З позиції майнового обороту корпорація має за мету задоволення суспільних інтересів в особі конкретних індивідів (учасників) у централізації капіталу та об'єднання зусиль.

Згідно з ч. 1 ст. 83 Цивільного кодексу України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом. У свою чергу, товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (ч. 2 ст. 83 Цивільного кодексу). Проте така класифікація стосується лише товариств, а не установ чи інших різновидів юридичних осіб. На думку певних учених, установи не можуть бути диференційовані на підприємницькі та непідприємницькі, тому що діють винятково без мети отримання прибутку. Поруч із цим відсутня імперативна заборона на отримання прибутку установою, і це підштовхує до думки про прийняття прибуткової діяльності установи. Д. Лещенко, досліджуючи організаційно-правову форму установи як учасника цивільних правовідносин, окреслює такі ознаки цього виду юридичних осіб. Зокрема, спеціальними ознаками установи є те, що вона створюється без підприємницької мети, а певна прибуткова діяльність можлива лише як допоміжна; засновники установи не мають права участі в управлінні нею, а також не можуть отримувати прибуток від її діяльності; установи задовольняють суспільні чи приватні інтереси та потреби фізичних осіб, що не є їх членами (так званих дестинаторів), не перебувають не тільки з установою, а й між собою у будь-яких відносинах¹. Установа може створюватися на підставі складеного засновниками (засновником) індивідуального або спільного установчого акта — статуту або положення, розробленого та затвердженого засновником (засновниками). Установи можуть утворюватися як за ініціативою органів держави, так і мати приватний характер.

Корпорації діють в інтересах своїх членів, установи — в інтересах користувачів (визначеність складу корпорації і невизначеність користувачів установи). Мета та зміст діяльності корпорації визначаються спільною волею засновників, а мета діяльності установи привнесена ззовні і визначається адміністрацією.

Окрім поділу юридичних осіб на товариства та установи важливим видається їх поділ залежно від мети створення. Зокрема, поділ юридичних осіб на підприємницькі і непідприємницькі. Як зазначалося, установи належать до непідприємницьких юридичних осіб, і як наслідок — право у члена установи отримувати прибуток від діяльності товариства відсутнє. Непідприємницькі організації не розділяють прибуток між своїми учасниками. До таких належать споживчі кооперативи, товариства співвласників житла, установи, фонди, релігійні організації та всі види громадських об'єднань, які створюються на основі спільності інтересів засновників (громадські рухи, політичні партії,

¹ Лещенко Д. С. Установи як учасники цивільних відносин. — Дніпропетровськ, 2007. — С. 143.

фонди, творчі спілки, благодійні організації). Непідприємницькі організації створюються в результаті реалізації суб'єктами засновницького права, після чого із такими юридичними особами їх пов'язує членство.

З викладеного вище випливає що до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку (підприємницькі) та подальшого його розподілу між учасниками, і в результаті створення яких у засновників щодо юридичної особи виникає особливий вид майнових прав зобов'язального характеру, який прийнято називати корпоративним правом.

Юридичні особи корпоративного типу — це, як правило, договірно-статутні організації, учасники яких визначають порядок управління корпорацією, передбачаючи тим самим ступінь впливу на прийняття рішень юридичною особою.

3. Корпоративна власність

Обов'язковою істотною ознакою корпоративних відносин слід визнати наявність визначеного законодавцем об'єкта права корпоративної власності, наявність в учасника корпоративних прав особливого виду майнових прав.

Саме така ознака дає можливість досягнути мети створення юридичної особи корпоративного типу та участі у корпоративних відносинах — права на отримання прибутку учасниками юридичних осіб. Щодо об'єкта права власності учасників, то варто назвати такі ознаки: оборотоздатність, конкретна вартість, максимально легке відчуження, за необхідності — виділення як частки у майні корпорації; передання на підставі універсального правонаступництва.

З цього приводу недопустимим є визнання об'єктом права власності «права на частку у майні товариства», оскільки будь-яке підприємство — це цілісний майновий комплекс і, до того, на майно, передане у статутний капітал, не може одночасно визнаватися речове право за різними суб'єктами. Безперечно, що нормативні акти початку дев'яностих років запровадили категорію «права на частку», яка переноситься із одного нормативного акта на інший. Законодавець залишається у цьому плані консервативним, і відчуження корпоративних прав і донині має викривлений характер, легально втілюючись у форму виходу із корпорації і вступу в корпорацію. При цьому практика цивільного обороту де-факто визнає корпоративні права окремим майновим об'єктом цивільних прав.

Корпоративні права здебільшого визначаються наявністю майнової участі у статутному капіталі чи майні корпорації. А коли юридична особа створюється без формування статутного капіталу (приватне підприємство), тоді виникає питання: якщо у засновника відсутня частка у статутному капіталі підприємства у зв'язку із відсутністю його як такого, то він не набуває жодних прав на майно цього підприємства; на отримання частини прибутку від господарської діяльності; на отримання майна, що залишилося після ліквідації? Тому варто погодитися з думкою про те, що корпоративні права слід розуміти як права учасника корпоративного підприємства, і тільки такого, що має статутний капітал. Наприклад, майно повного товариства не називається статутним, хоча, по суті, є таким. Корпоративні права має будь-який учасник організації, що визнається організацією корпоративного типу.

Суб'єктивне корпоративне право слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складається із низки самостійних суб'єктивних прав. Вони в сукупності становлять зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру, або їх ще називають організаційні права учасника товариства, та майнові права. Саме наявність майнових прав дозволяє ввести корпоративне право в цивільний оборот як самостійний об'єкт. Майновий компонент робить корпоративне право вартісним, що привертає увагу учасників ринку. З огляду на зазначене, права учасників неприбуткових організацій позбавлені майнового наповнення, і такий їх правовий зв'язок з юридичною особою називають членством.

Правовстановлюючими документами власника корпоративного права є акція, сертифікат, виписка з реєстру, установчі документи товариства.

4. Корпоративні правочини

Постало питання кваліфікації категорії «корпоративні правочини» та правовідносин, що виникають на їх підставі. Будь-який науковий аналіз та класифікація не є самоціллю, і, окрім пізнавального характеру, має за мету досягнення практичного результату. Отже, теоретичне виокремлення групи корпоративних правочинів беззаперечно вимагатиме спеціального регулювання шляхом закріплення окремих норм.

Для з'ясування сутності корпоративних правочинів слід у першу чергу віднайти кваліфікаційні ознаки корпоративних правочинів або окреслити чинники, що індивідуалізують ці зобов'язання (дозволяють їх виокремити).

Власник корпоративних прав має право володіти, користуватися та розпоряджатися ними. Разом з цим тріада повноважень власника нині розширилася за рахунок включення повноваження управління власністю, що є категорією ускладненою, необхідністю системного впливу на об'єкт. І якщо стосовно речей управління здебільшого зводиться до користування, то корпоративна власність надзвичайно яскраво засвідчує необхідність визнання цілеспрямованих дій щодо об'єкта управління. Підтверджує цю точку зору той факт, що у такому складному об'єкті, як корпоративне право, присутня низка організаційних прав. А це спричиняє необхідність і водночас проблему їх реалізації шляхом упорядкування управління. Іншими словами, організаційні права — це зміст, а управління — форма. Реалізація управління передбачає необхідність упорядкованого вчинення дій, спрямованих на максимальну ефективність володіння корпоративними правами. Тому домовленості у формі договору щодо управління корпоративними правами набувають форми особливого виду договору, який слід вважати корпоративним, а односторонні дії учасників корпоративного договору на виконання умов договору — корпоративними правочинами.

Таким чином, відмежування корпоративних правочинів від інших договірних видів перебуває у площині предмету договору. Предметом корпоративного правочину є організаційні права, якими володіє учасник корпорації та управління ними. Предметом домовленостей може бути певний перерозподіл організаційних прав, щодо який відсутнє імперативне регулювання, зокрема на рівні локальних нормативних актів. У межах такого договору сторони домовляються про період та межі здійснення суб'єктивних прав власника корпоративних прав. Передбачається також, що сторони вправі перерозподілити орга-

нізаційні права між собою. На виконання прав та обов'язків корпоративного договору сторони вчиняють дії юридичного та фактичного характеру. Частина з них зумовлює настання цивільно-правових наслідків. Наприклад, голосування щодо укладення значного правочину. Такі дії слід кваліфікувати як односторонні корпоративні правочини.

Особливістю корпоративних договорів є їх багатосторонність. За своєю правовою природою ці договори найближче примикають до договорів про спільну діяльність. Проте на відміну від корпоративного договору зобов'язання, яке виникає за договором про спільну діяльність, має майновий характер. На відміну від договору про спільну діяльність, де можливе поглинання волі більшістю під час голосування, порядок погодження умов корпоративного договору відбувається шляхом погодження волі всіх учасників правочину.

Зобов'язання, що виникає з корпоративного договору, може мати акцесорний характер щодо установчого договору чи статуту, тоді як договір про спільну діяльність є самостійним видом, який має господарську (майнову) мету. Акцесорний характер корпоративного зобов'язання впливає на низку умов договору, які погоджуються сторонами з урахуванням регламентації цих умов в основному зобов'язанні. Вони змушені мати похідний характер щодо усіх актів корпоративного законодавства під загрозою їх недійсності.

Особливою умовою корпоративного правочину є строк. Він може бути зазначений у договорі або ні. У другому випадку припинення такого зобов'язання буде визначатися строком володіння корпоративними правами, і відчуження корпоративних прав буде слугувати підставою припинення корпоративного правочину.

Характерним для корпоративного правочину є те, що дії та інтерес сторін полягають у впливі на інший об'єкт — юридичну особу.

5. Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав

Проблема захисту корпоративних прав нині є однією з найактуальніших, оскільки «ціна» порушених суб'єктивних прав є надзвичайно високою. Звідси і така увага до захисту прав у плані як процесуального, так і матеріально-правового регулювання. Ці питання виникли у площині юридичної практики і вимагають глибоких наукових досліджень. Тема ця багатогранна, оскільки правова природа корпоративних прав є особливою.

Корпоративні відносини за своєю юридичною природою наближені до зобов'язальних, адже інтерес носія суб'єктивного права може бути задоволений шляхом вчинення дії (утримання від дії) уповноваженою особою з надання відповідних благ. Корпоративні відносини мають відносний характер, але при цьому їхньою особливістю є те, що вони виникають лише між учасниками конкретної організації і є закритими для інших учасників цивільного обороту.

Корпоративні права посідають самостійне місце в системі суб'єктивних цивільних прав. Їхня природа є цивільно-правовою, а самі корпоративні права мають зобов'язальний характер, але при цьому усі дослідники погоджуються з тим, що частку в корпоративних відносинах становлять так звані організаційні відносини, в основі яких лежать організаційні права. Звідси і багатогранність способів захисту корпоративних прав, де частина майнових позовів є незначною. Серед способів захисту порушеного корпоративного права слід назвати оспорування правочинів, притягнення осіб, що обіймають керівні посади до

відповідальності, визнання рішень органів корпорації недійсними, і позов про відновлення корпоративного контролю. Кожен із перелічених способів заслуговує на спеціальне дослідження його дії в системі захисту корпоративних прав. Проте нині актуальність досліджень у цій сфері полягає в тому, щоб вивчити проблему захисту корпоративних прав як системне правове явище і, окрім цього, виявити таку проблематику способів захисту корпоративних прав, яка притаманна тільки корпоративним правам.

У теорії права відсутня єдина думка про зміст захисту суб'єктивного права, його юридичну природу. Загалом напрацьовані дослідження щодо природи корпоративних прав як цивільно-правової підштовхують практичні напрацювання у русло використання цивільно-правових способів захисту. Передусім йдеться про те, що порушене корпоративне право захищається з використанням способів, перерахованих у Цивільному кодексі. Серед них — відновлення права, визнання права, припинення дії.

Постає питання — чи є вичерпним перелік способів захисту корпоративних прав? Від відповіді на це питання залежить, чи вартий заявлений позов розгляду, чи його слід відхилити. В науковій літературі переважає думка, що цей перелік є відкритим. Проте, напевно, слід говорити не про відкритий характер переліку способів захисту, а про те, що з приводу способів захисту повинен діяти принцип: захищатися можна тільки тими способами, які встановлені законом. Крім того, норма Цивільного кодексу зазначає, що захищатися можна способами, які зазначені у Кодексі, і такими, які визначені у законі. Проте використання інших способів є можливим лише тоді, коли з цього приводу є пряма вказівка закону (наприклад, визнання переважних прав при тому, що відсутня вказівка прямої норми закону з приводу переважних прав).

Наступна проблема — це вибір способів захисту порушених прав. Йдеться про такий вибір у межах позовного провадження. В літературі цей спосіб називається конкуренцією позовів. Тут можливі кілька рішень. Перше полягає в тому, що особа, яка захищає свої права, повинна вибрати саме той спосіб захисту, який передбачений законом саме для його вирішення. Інша точка зору — особа, що захищається, повинна вибрати для свого захисту будь-який спосіб захисту, який передбачений законом. Захищаючи порушене суб'єктивне право, особа не пов'язана необхідністю застосовувати лише визначений спосіб захисту. Проте таку тезу слід поставити під сумнів, оскільки важко сконструювати єдине розуміння суб'єктивного цивільного права. На практиці ми щоразу будемо стикатися із великою різноманітністю форм реалізації прав, зокрема і за суб'єктивним складом. Проте це різноманіття виникає, в першу чергу, за змістом, оскільки характер прав (зобов'язальний, корпоративний, речовий, виключний) відрізняє їх настільки радикально (у площині об'єктів, за змістом повноважень, за способами їх здійснення), і саме тому не може існувати єдиного способу захисту для всіх перелічених прав. На основі цього слід вважати, що кожному об'єкту, або ж кожному виду прав повинен відповідати свій спосіб захисту. Якщо пригадати, то речові права захищаються спеціальними позовами (віндикаційним, негативним), зобов'язальні — позовами, які захищаються позовом, що базується на спеціальному зобов'язанні (особистому позові). Висловлена теза є наріжним каменем вчення про строгу відповідність способу захисту виду права, яке захищається. Наприклад, пред'явивши позов про визнання дій директора АТ незаконними, суд повинен у розгляді цього позову

відмовити, оскільки Закон України «Про акціонерні товариства» не містить такого способу захисту прав акціонерів. Аналогічне рішення суду стосується позову про визнання протоколу загальних зборів недійсним. Ще у низці позовів була вимога визнати недійсними чимало договорів дарування акцій ЗАТ і застосування наслідків недійсного правочину — повернення усього отриманого за правочином. У своєму рішенні суд, визнавши мнимість правочину дарування, зазначив, що існує спеціальний спосіб захисту прав акціонерів ЗАТ — пред'явлення позову про переведення прав та обов'язків за договором. В іншому рішенні, коли було пред'явлено позов про визнання дій генерального директора АТ незаконними, суд зазначив, що закон про АТ не містить такого способу захисту прав акціонера, і тому позов про визнання незаконною бездіяльність одноосібного виконавчого органу АТ (ненадання інформації) не може бути задоволено. Аналогічно було прийнято рішення і щодо визнання протоколу зборів недійсними. В захисті корпоративних прав може бути відмовлено у зв'язку з тим, що положення ст. 10 Цивільного кодексу встановлює, що у випадку недотримання дій громадян і юридичних осіб, які здійснюються з наміром вчинити шкоду іншій особі, а також зловживання правом в інших формах, суд чи третейський суд може відмовити особі у захисті належного їй права. У сфері корпоративних відносин це положення здебільшого застосовується у зв'язку з корпоративним шантажем, тобто пред'явленням позовів про визнання недійсними рішень зборів, правочинів осіб, які володіють незначним пакетом акцій (часток), що їх участь у зборах не могла вплинути на результати голосування і жодних збитків учасникам завдано не було. У більшості таких випадків суди відмовляють у задоволенні позову із посиланням на зловживання корпоративними правами.

Проблемою загальної теорії захисту цивільних прав є не стільки проблема порушеного суб'єктивного права, скільки проблема захисту правомірного інтересу. Саме собою питання про природу та місце інтересу в структурі цивільного правовідношення є складним. Тим не менше інтерес за Цивільним процесуальним та Господарським процесуальним кодексами є об'єктом судового захисту. При цьому у сфері корпоративного права особливо помітно проявляється можливість захисту корпоративного інтересу. Це пояснюється тим, що саме у сфері корпоративного права може бути виявлено найцікавіший матеріал, пов'язаний із захистом правомірного інтересу. На нашу думку, це пояснюється структурою корпоративних правовідносин (учасник корпорації — корпорація), неможливістю учасника корпорації виступати від імені корпорації і розмежування майна корпорації і майна її учасників. У зв'язку з цим (а особливо у зв'язку з майновим відокремленням) учасник корпорації не виступає суб'єктом речових і зобов'язальних правовідносин, у яких бере участь корпорація, і тому він не набуває будь-яких прав у межах цих правовідносин. Проте в учасника корпорації існує досить багато способів втрутитися у ці правовідносини з метою недопущення зменшення вартості майна корпорації, відшкодування завданих їй збитків. Що у цьому випадку захищає учасник корпорації? Звичайно, права самої корпорації, але не тільки. Учасник захищає і свій власний інтерес у збереженні і збільшенні вартості майна корпорації, оскільки це зумовить збільшення вартості частки у майні корпорації, а також і розмір дивідендів. Це і слід вважати правомірним інтересом, який буде захищати учасник корпорації.

Виникає запитання: якими способами захищається правомірний цивільно-правовий інтерес, і чи може він захищатися тими самими способами, що й суб'єктивне корпоративне право? Як законом, так і судовою практикою допускається захист правомірного інтересу учасника корпорації шляхом висування вимог про визнання оспорюваного правочину недійсним і застосування наслідків її недійсності, застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, вимоги про виконання зобов'язання в натурі, вимоги про відшкодування збитків, припинення чи зміни правовідношення. Прикладом таких способів захисту охоронюваного законом інтересу може бути: визнання правочину недійсним (у випадку вчинення правочинів на великі суми, правочинів із зацікавленістю, договорів із перевищенням наданих договором чи законом повноважень); припинення дії, яка порушує право (під час примусового скликання зборів чи ради директорів); зміна правовідношення (зокрема, пред'явлення учасником ТОВ вимоги про виключення іншого учасника, згадуване раніше переведення прав та обов'язків за договором купівлі-продажу частки в ТОВ чи акцій ЗАТ, що укладений з порушенням переважних прав); відновлення становища, яке існувало до порушення.

Типовим прикладом захисту суб'єктивного інтересу визначеними законом способами є форми так званого непрямого позову, тобто позову учасника корпорації до особи, що виконує функції органу юридичної особи. Позивач таким чином захищає не своє право, а інтерес у капіталізації корпорації. Ще один приклад непрямого позову — позов учасника дочірнього товариства про відшкодування основним товариством збитків, що спричинені товариству діями останнього.

Дискусійним нині залишається застосування такого законодавчо визначеного способу захисту порушеного інтересу, як визнання права. Чи правомірно через пред'явлення позову трансформувати охоронюваний законом інтерес у суб'єктивне право? Принаймні, з погляду вчення про цивільне правовідношення це буде неправильно.

Кожна із окреслених проблем захисту корпоративних прав потребує спеціальних теоретичних досліджень із виокремленням особливих ознак, що виявляються з урахуванням природи і через призму захисту суб'єктивного корпоративного права та інтересу.

Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права

Анотація. Стаття присвячена напрямам досліджень у сфері корпоративного права. Автор окреслює проблему законодавчого забезпечення регулювання корпоративних відносин, класифікацію юридичних осіб корпоративного типу, дає узагальнену характеристику понять корпоративної власності та майна корпорацій. Значна увага приділяється кваліфікації категорії «корпоративні правочини». Дискусійним залишається питання захисту корпоративних прав, тому автор на основі теоретичних знань та судової практики розкриває це поняття. На основі аналізу корпоративного права встановлюється необхідність всебічного дослідження цього інституту.

Ключові слова: корпоративне право, корпорація, корпоративний договір, управління, об'єкт права, корпоративна власність, способи захисту корпоративних прав.

Васильєва В. А. Проблемы развития корпоративного права

Аннотация. Статья посвящена направлениям исследований в области корпоративного права. Автор очерчивает проблему законодательного обеспечения регулирования корпоративных отношений, классификацию юридических лиц корпоративного типа, дает обобщенную характеристику понятию корпоративной собственности и имущества корпораций. Значительное внимание уделяется квалификации категории «корпоративные сделки». Дискуссионным остается вопрос защиты корпоративных прав, поэтому автор, руководст-

вугая теоретическими знаниями и судебной практикой, раскрывает данное понятие. На основе анализа корпоративного права устанавливается необходимость всестороннего исследования данного института.

Ключевые слова: корпоративное право, корпорация, корпоративный договор, управление, объект права, корпоративная собственность, способы защиты корпоративных прав.

Vasylieva V. Problems of Corporate Law Development

Annotation. Article is devoted to research in the area of corporate law. The author outlines the problem of legislative regulation of corporate relations, classification entities of corporate type, gives a generalized description of the concepts of corporate property and assets of corporations. Much attention is paid to qualification of such category as «corporate transactions». The protection of corporate rights remains a contentious issue, therefore, the author, guided by theoretical knowledge and court practice reveals this concept. Based on the analysis of corporate law, establishes the necessity of a comprehensive study of this institute.

Key words: corporate right (or law), corporation, corporate contract, management, facility (or object) of right, corporate ownership, means of protecting corporate rights (or methods of defense of corporate) rights.